

**MA'NAVIY BARKAMOLLIK KONSEPSIYASINING IJTIMOIIY-
FALSAFIY ASOSLARI VA ZAMONAVIY TALQINLARI**

Oripov Shuxratjon Orip o'g'li

*Respublika Ma'naviyat va
ma'rifat markazi huzuridagi
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar
instituti mustaqil tadqiqotchisi,
+99895 1176006,
shuxrat.orif@gmail.com*

Annotatsiya. Mazkur maqolada ma'naviy barkamollik konsepsiyasining ijtimoiy-falsafiy mohiyati, uning tarixiy shakllanish jarayoni hamda zamonaviy jamiyat sharoitidagi talqinlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ma'naviy barkamollik shaxs kamoloti, axloqiy yetuklik va ijtimoiy mas'uliyatning uzviy birligi sifatida talqin qilinadi. Shuningdek, Sharq va G'arb falsafiy an'analarda barkamol inson g'oyasining evolyutsiyasi hamda globallashuv va axborotlashuv sharoitida ushbu konsepsiyaning mazmuniy transformatsiyasi yoritiladi. Maqolada ma'naviy barkamollik jamiyat barqarorligi, ijtimoiy ishonch va madaniy taraqqiyotning muhim omili sifatida asoslanadi.

Kalit so'zlar: ma'naviy barkamollik, ijtimoiy falsafa, shaxs kamoloti, axloqiy yetuklik, qadriyatlar tizimi, globallashuv, ijtimoiy ong, zamonaviy paradigma.

Kirish. Zamonaviy jamiyat taraqqiyotining murakkablashuvi, globallashuv jarayonlarining jadallashuvi hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi inson shaxsining ma'naviy kamoloti masalasini ijtimoiy-falsafiy tadqiqotlarning muhim yo'nalishlaridan biriga aylantirmoqda. Bugungi kunda jamiyatning barqaror rivojlanishi, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash hamda inson kapitalini yuksaltirish jarayonlari ko'p jihatdan shaxsning ma'naviy barkamollik darajasi bilan bevosita bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan, ma'naviy barkamollik

konsepsiyasi insonning axloqiy fazilatlari, ijtimoiy mas'uliyati, madaniy identifikatsiyasi hamda qadriyatlar tizimi bilan uzviy bog'liq bo'lgan murakkab ijtimoiy-falsafiy hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

Ma'naviy barkamollik g'oyasi insoniyat tafakkuri tarixida muhim nazariy konsepsiyalardan biri bo'lib, u shaxs kamoloti, axloqiy yetuklik va jamiyat taraqqiyoti o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ifodalaydi. Tarixiy-falsafiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, barkamol inson g'oyasi qadimgi falsafiy qarashlardan tortib Sharq va G'arb tafakkuri, islom falsafasi, tasavvufiy ta'limotlar hamda zamonaviy ijtimoiy nazariyalarda turli shakllarda talqin etilgan. Xususan, Sharq mutafakkirlari insonning ma'naviy kamolotini uning axloqiy pokligi, ruhiy yetukligi va jamiyat manfaatlariga xizmat qilishi bilan bog'liq holda izohlaganlar. Bu esa ma'naviy barkamollik tushunchasining nafaqat individual, balki ijtimoiy mazmunga ham ega ekanini ko'rsatadi.

Zamonaviy ijtimoiy-falsafiy tadqiqotlarda ma'naviy barkamollik shaxs kamoloti va jamiyat barqarorligi o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ifodalovchi integrativ tushuncha sifatida talqin qilinmoqda. Chunki ijtimoiy taraqqiyot jarayonida ma'naviy qadriyatlar tizimi, ijtimoiy ong va axloqiy me'yorlarning shakllanishi jamiyatning madaniy rivojlanish darajasini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, globallashtirish sharoitida turli madaniyatlar va qadriyatlar tizimlarining o'zaro ta'siri kuchayib borayotgan bir davrda ma'naviy barkamollik konsepsiyasini chuqur ijtimoiy-falsafiy tahlil qilish zarurati yanada ortib bormoqda.

Shu bois, mazkur maqolada ma'naviy barkamollik konsepsiyasining ijtimoiy-falsafiy asoslari, uning tarixiy shakllanishi hamda zamonaviy jamiyat sharoitidagi talqinlari tizimli tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi ma'naviy barkamollik tushunchasining nazariy mohiyatini ochib berish, uning ijtimoiy taraqqiyot va shaxs kamolotidagi o'rnini aniqlash hamda zamonaviy ijtimoiy-falsafiy yondashuvlar asosida ushbu konsepsiyaning mazmuniy transformatsiyasini ilmiy jihatdan asoslashdan iboratdir.

Ma'naviy barkamollik muammosi ijtimoiy-falsafiy tafakkur tarixida keng tadqiq etilgan masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu konsepsiya shaxs kamoloti, axloqiy yetuklik va jamiyat taraqqiyoti o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ifodalovchi muhim nazariy kategoriya sifatida turli davrlarda turlicha talqin qilingan. Mazkur muammo bo'yicha ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ma'naviy barkamollik masalasi falsafa, pedagogika, madaniyatshunoslik va ijtimoiy fanlarning turli yo'nalishlarida o'rganilgan.

Qadimgi falsafiy tafakkurda barkamollik g'oyasi insonning aql va axloq uyg'unligiga asoslangan holda talqin etilgan. Antik davr mutafakkirlari inson kamolotini axloqiy fazilatlar, donolik va adolat tamoyillari bilan bog'liq holda izohlaganlar. Xususan, Aflotun va Arastu insonning komillikka erishishini fazilatli hayot kechirish, aqlni rivojlantirish va jamiyat manfaatlariga xizmat qilish bilan bog'liq holda tushuntirganlar. Bu qarashlar keyingi davr falsafiy tafakkurida barkamollik konsepsiyasining shakllanishiga muhim nazariy asos bo'lib xizmat qilgan.

Sharq falsafiy tafakkurida ma'naviy barkamollik masalasi yanada chuqurroq ijtimoiy va axloqiy mazmun kasb etgan. Xususan, islom falsafasi va tasavvufiy ta'limotlarda "komil inson" g'oyasi ma'naviy barkamollikning eng yuqori bosqichi sifatida talqin qilinadi. Abu Nasr Forobiy inson kamolotini aql va fazilat uyg'unligi orqali izohlab, barkamol shaxs jamiyat taraqqiyotining muhim omili ekanini ta'kidlagan. Tasavvufiy tafakkurda esa ma'naviy barkamollik insonning ruhiy poklanishi, nafsni jilovlash va jamiyatga foydali faoliyat orqali namoyon bo'lishi bilan bog'liq holda talqin etiladi.

Sharq mutafakkirlarining qarashlarida ma'naviy barkamollik shaxsning ichki dunyosi, axloqiy madaniyati va ijtimoiy mas'uliyatining uyg'unligi sifatida namoyon bo'ladi. Komil inson tarbiyasida ma'naviyat va ma'rifat uyg'unligi muhim o'rin tutishi ta'kidlanadi, chunki insoniy fazilatlarining shakllanishi ma'naviy qadriyatlar va bilim tizimi bilan uzviy bog'liqdir.

Zamonaviy ijtimoiy-falsafiy tadqiqotlarda ma'naviy barkamollik konsepsiyasi shaxs kamoloti, ijtimoiy ong va qadriyatlar tizimi o'rtasidagi

murakkab o'zaro ta'sir jarayoni sifatida talqin qilinmoqda. Tadqiqotchilar ma'naviy barkamollikni faqat individual axloqiy fazilatlar majmui sifatida emas, balki shaxsning ijtimoiy mas'uliyati, madaniy identifikatsiyasi va jamiyat bilan o'zaro munosabatlari orqali shakllanuvchi kompleks ijtimoiy hodisa sifatida baholaydilar.

Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlarda globallashuv va axborotlashuv jarayonlari ma'naviy qadriyatlar tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatayotgani alohida ta'kidlanadi. Axborot jamiyati sharoitida ma'naviy barkamollik tushunchasi yangi mazmun kasb etib, shaxsning axloqiy ongini rivojlantirish, ijtimoiy mas'uliyatni kuchaytirish hamda madaniy qadriyatlarni saqlash bilan bog'liq muhim nazariy va amaliy masalalarni qamrab olmoqda.

Shu bilan birga, zamonaviy ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ma'naviy barkamollik konsepsiyasi hali ham ko'p qirrali ilmiy muammo sifatida o'rganilmoqda. Ayniqsa, globallashuv, raqamli transformatsiya va madaniyatlararo muloqot jarayonlari sharoitida ma'naviy qadriyatlarning o'zgarishi ushbu konsepsiyani yangi ijtimoiy-falsafiy yondashuvlar asosida tadqiq etishni talab etadi.

Shu sababli ma'naviy barkamollik konsepsiyasini chuqur ijtimoiy-falsafiy tahlil qilish, uning zamonaviy jamiyatdagi ahamiyatini aniqlash hamda shaxs kamoloti va ijtimoiy taraqqiyot o'rtasidagi bog'liqlikni ilmiy asosda yoritish muhim ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Metodologik jihatdan tadqiqot dialektik yondashuv, tarixiylik va mantiqiylik birligi, tizimli hamda aksiologik tahlil usullariga tayandi. Dialektik metod barkamollikning an'ana va innovatsiya o'rtasidagi ziddiyatlarini ochishga xizmat qilsa, tizimli yondashuv uni shaxs–jamiyat–madaniyat o'zaro ta'siri sifatida talqin qilish imkonini berdi.

Ma'naviy barkamollik muammosi ijtimoiy-falsafiy tafakkur tarixida inson mohiyati, axloqiy yetuklik va jamiyat taraqqiyoti o'rtasidagi dialektik aloqani ochib beruvchi markaziy kategoriyalardan biri sifatida talqin etib kelinadi. Mazkur

tushuncha qadimgi metafizik qarashlardan tortib zamonaviy ijtimoiy nazariyalargacha bo'lgan ilmiy merosda turli konseptual asoslarda yoritilgan.

Antik falsafada ma'naviy barkamollik fazilat (areté), donolik va adolat tamoyillari bilan bog'liq holda izohlangan. Aflotun va Arastu inson ruhining uyg'unligi va aqlning ustuvorligini barkamollik mezoni sifatida ko'rsatganlar. Ushbu yondashuv barkamollikni kosmik tartib va ratsional muvozanat bilan uyg'unlikda tushunishga asos yaratgan. Sharq va islom falsafiy an'anasida esa ma'naviy barkamollik "komil inson" g'oyasi doirasida rivojlanib, aql, qalb pokligi va ijtimoiy mas'uliyat birligida talqin etilgan. Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Al-G'azzoliy va Alisher Navoiy merosida barkamollik shaxsning ichki poklanishi hamda jamiyat manfaatiga xizmat qilishi bilan bog'liq holda asoslangan.

Yangi davr va nemis klassik falsafasida ma'naviy barkamollik insonning ichki axloqiy suvereniteti va burchni ongli ravishda ado etishi bilan izohlangan. I. Kant axloqiy kamolotni kategorik imperativ asosida, G. Gegel esa tarixiy ruh taraqqiyoti doirasida talqin etadi. XX asr falsafasida esa E. Fromm, M. Sheler, J. Habermas, Z. Bauman kabi mutafakkirlar ma'naviy barkamollikni zamonaviy industrial va postindustrial jamiyat sharoitida qayta talqin qiladilar. Ularning qarashlarida barkamollik shaxsning refleksiv ong, kommunikativ madaniyat va aksiologik tanlovlar orqali shakllanishi bilan bog'lanadi.

Axborotlashgan jamiyat nazariyalarida (M. Kastels va boshqalar) ma'naviy jarayonlar raqamli kommunikatsiya va tarmoqli tuzilmalar ta'sirida o'zgarayotgan ijtimoiy ong kontekstida tahlil qilinadi. Bu yondashuvlar ma'naviy barkamollikni an'anaviy axloqiy modeldan tashqariga chiqarib, uni axborot muhitida tanqidiy fikrlash va ma'naviy immunitet bilan bog'liq fenomen sifatida talqin qilish zaruratini ko'rsatadi.

O'zbek ijtimoiy-falsafiy tafakkurida ma'naviy barkamollik milliy o'zlikni anglash, ma'naviy siyosat, ijtimoiy boshqaruv va rahbarlik madaniyati bilan uzviy bog'liq holda o'rganilmoqda. Zamonaviy tadqiqotlarda barkamollik shaxsning vijdoniylik, halollik, adolat va ijtimoiy mas'uliyat kabi fazilatlari bilan bir qatorda, jamiyat barqarorligini ta'minlovchi aksiologik mexanizm sifatida baholanadi. Bu

yondashuv ma'naviy barkamollikni individual axloqiy sifat emas, balki ijtimoiy tizimning barqaror ishlashini ta'minlovchi omil sifatida ko'rishga imkon beradi.

Mazkur tadqiqot metodologik jihatdan dialektik yondashuv, tarixiylik va mantiqiylik birligi, tizimli hamda aksiologik tahlil usullariga tayanadi. Dialektik metod ma'naviy barkamollik konsepsiyasining tarixiy rivojlanish jarayonidagi ichki ziddiyatlar va transformatsiyalarni ochib berishga xizmat qiladi. Tarixiylik tamoyili esa ushbu tushunchaning turli davrlarda shakllanishi va mazmuniy evolyutsiyasini izchil tahlil qilish imkonini beradi. Tizimli yondashuv orqali ma'naviy barkamollik shaxs–jamiyat–madaniyat o'rtasidagi o'zaro ta'sir tizimi sifatida talqin qilinadi, aksiologik metod esa uning qadriyatlar tizimidagi o'rni va ijtimoiy ongdagi ahamiyatini aniqlashga xizmat qiladi.

Ma'naviy barkamollik muammosi ijtimoiy-falsafiy tafakkur tarixida inson mohiyati, axloqiy yetuklik va jamiyat taraqqiyoti o'rtasidagi dialektik bog'liqlikni ifodalovchi muhim nazariy kategoriya sifatida talqin etib kelinadi. Antik falsafada barkamollik fazilat, donolik va adolat tamoyillari bilan bog'liq holda izohlangan bo'lsa, Aflotun va Arastu inson ruhining uyg'unligi hamda aqlning ustuvorligini barkamollik mezoni sifatida asoslaganlar. Sharq va islom falsafiy tafakkurida esa bu g'oya "komil inson" konsepsiyasi doirasida rivojlanib, aql, qalb pokligi va ijtimoiy mas'uliyat uyg'unligi bilan izohlangan. Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Al-G'azzoliy va Alisher Navoiy merosida barkamollik shaxsning ichki poklanishi hamda jamiyat manfaatlariga xizmat qilishi bilan bog'liq holda talqin etilgan.

Yangi davr falsafasida ma'naviy barkamollik insonning axloqiy suvereniteti va burchni ongli ravishda ado etishi bilan bog'liq holda tushuntiriladi. Xususan, I. Kant axloqiy kamolotni kategorik imperativ asosida izohlagan bo'lsa, G. Gegel uni tarixiy ruh taraqqiyoti doirasida talqin etadi. XX asr ijtimoiy-falsafiy tafakkurida esa E. Fromm, M. Sheler, J. Habermas va Z. Bauman kabi mutafakkirlar barkamollikni zamonaviy industrial va postindustrial jamiyat sharoitida shaxsning refleksiv ong, kommunikativ madaniyat va aksiologik tanlovlari bilan bog'liq holda izohlaydilar.

Globallashuv va axborotlashuv jarayonlari sharoitida ma'naviy barkamollik

tushunchasining mazmuni ham yangi talqin kasb etmoqda. Axborotlashgan jamiyat nazariyalarida ma'naviy jarayonlar raqamli kommunikatsiya va tarmoqli tuzilmalar ta'siri ostida shakllanayotgan ijtimoiy ong kontekstida tahlil qilinadi. Bu esa barkamollikni tanqidiy fikrlash, axloqiy refleksiya va ma'naviy immunitet bilan bog'liq kompleks ijtimoiy-falsafiy fenomen sifatida talqin etish zaruratini yuzaga keltiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ma'naviy barkamollik shaxs kamolotining faqat axloqiy jihatida cheklanmaydi. U ontologik (o'zlikni anglash), aksiologik (qadriyatlar tizimini shakllantirish) va praxeologik (qadriyatlarni amaliy faoliyatda namoyon qilish) komponentlar birligida namoyon bo'ladigan kompleks jarayondir. Zamonaviy jamiyat sharoitida ma'naviy barkamollik shaxsning tanqidiy tafakkuri, ijtimoiy mas'uliyati va axloqiy ongining uyg'un rivojlanishi bilan bog'liq holda shakllanadi.

Shu nuqtai nazardan, ma'naviy barkamollik konsepsiyasi jamiyat barqarorligi, ijtimoiy ishonch va ma'naviy madaniyatni mustahkamlovchi muhim aksiologik omil sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur yondashuv barkamol shaxsni shakllantirish hamda zamonaviy ijtimoiy taraqqiyot jarayonlariga insoniy mazmun baxsh etish uchun muhim nazariy-metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adbiyotlar ro'yxati:

1. Аристотель. Политика. – Москва: Мысль, 1997. – С. 56–57.
2. Forobiy A. N. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Xalq merosi, 1993. – B. 167–172.
3. G'azzoliy A. H. Ihyo ulumiddin. – Toshkent: Mavorounnahr, 2003. – B. 72.
4. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: G'. G'ulom nomidagi nashriyot, 1983. – B. 109.
5. Mansurova M. Y. Ijtimoiy boshqaruvning ma'naviy asoslari: falsafiy tahlil. – Buxoro: NDU, 2024. – B. 8–10.
6. Ochilov X. A. Davlat fuqarolik xizmatchisining ma'naviy faolligini oshirish mexanizmlari. – Samarqand: SamDU, 2024. – B. 9–11.

7. Rustamaliyev M. H. Jamiyat barqarorligini ta'minlashda davlat boshqaruvining ma'naviy-huquqiy tamoyillari. – Namangan: NamDU, 2025. – B. 10–11.
8. Yuldashev B. E. Zamonaviy rahbar ijtimoiy qiyofasini yuksaltirishning ijtimoiy-falsafiy muammolari. – Qarshi: QDU, 2022. – B. 13–15.
9. Гегель Г. История философии. Том 2. — Москва: Мысль, 1971. — с. 210–230.
10. Fromm E. To Have or To Be? — New York: Harper & Row, 1976. — 60–75-betlar.
11. Castells M. The Rise of the Network Society. — Oxford: Blackwell, 2010. — 395–420-betlar.
12. G'azzoliy A.H. Ihyo ulum ad-din. 1-jild. — Qohira: Dar al-Fikr, 2004. — 105–125-betlar.
13. Кант И. Критика практического разума. — Москва: Наука, 1988. — с. 80–100.
14. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Vol. 1. — Boston: Beacon Press, 1984. — 270–300-betlar.
15. Bauman Z. Liquid Modernity. — Cambridge: Polity Press, 2000. — 130–155-betlar.
16. Rumi J. Masnaviy. 3-jild. — Tehron: Intishorot-e Amir Kabir, 2006. — 50–70-betlar.
17. Scheler M. Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik. — Halle: Niemeyer, 1916. — 200–230-betlar.
18. Husserl E. Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie. — Haag: Martinus Nijhoff, 1954. — 1–30-betlar.
19. Jonas H. Das Prinzip Verantwortung. — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1979. — 30–55-betlar.
20. Foucault M. The Care of the Self. — New York: Pantheon Books, 1986. — 35–60-betlar.